

*Л. А. Руденко, д-р пед. наук, ст. наук. співр.
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,*

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Обґрунтовується доцільність використання у процесі формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту комплексу сучасних педагогічних технологій, що визначають структуру і зміст навчально-пізнавальної діяльності студентів, способи педагогічного впливу на їхній професійний і особистісний розвиток, гарантують досягнення очікуваного результату та забезпечують високий методичний рівень вирішення педагогічних завдань.

Ключові слова: педагогічний процес, професійна підготовка, майбутні фахівці соціального захисту, комунікативна культура, педагогічні технології

L. A. Rudenko

TECHNOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF SOCIAL PROTECTION SPECIALISTS

The reasonability of using modern educational technologies in the process of formation of communicative culture of social protection specialists is shown. These educational technologies determine the structure and content of the teaching and learning activities of students, methods of pedagogical influence on students' professional and personal development. They guarantee the achievement of the expected results and reflect the design of the educational process according to a certain scheme that allows solving educational problems at a high methodical level.

Key words: pedagogical process, vocational education, future specialists of social protection, communicative culture, educational technology

Одне із ключових завдань сучасної професійної освіти полягає у формуванні висококваліфікованих фахівців, здатних швидко адаптуватись у професійному середовищі, активно діяти, самостійно приймати рішення, вдосконалюватись у трудовій діяльності протягом усього життя. Особистісне і професійне зростання майбутніх фахівців соціального захисту ґрунтується на вміннях планувати свою діяльність, самостійно підходити до вирішення поставлених завдань на основі аналізу здобутої інформації, виконувати заплановане, незмінно отримуючи реальний практичний результат. З метою виконання цього завдання їхня професійна підготовка у вищих навчальних закладах (ВНЗ) має відповідати вимогам сучасного суспільства.

Постановка проблеми. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту під час навчання у ВНЗ ДСНС України розуміємо як спеціально організований, цілеспрямований процес особистісного і професійного розвитку курсантів і студентів. Вибудувати всі його компоненти у цілісну систему допомагає педагогічне проектування, яке надає навчанню ознак технологічності, робить його керованим, визначаючи наперед якісні показники. За допомогою проектування створюється педагогічна технологія – проект освітнього процесу, що визначає структуру і зміст навчально-пізнавальної діяльності студентів [9, с. 42-43], забезпечуючи таким чином їхній професійний та особистісний розвиток. На прямій залежності ефективності освітнього процесу від педагогічної технології, як способу реалізації педагогічного завдання та досягненні поставлених цілей, акцентував В. Безпалько [1, с. 112].

Технологізація освітнього процесу має на меті не лише підвищення ефективності навчання, а й передбачає розроблення критеріїв оцінювання його результатів, етапів одержання й засвоєння інформації, конкретизацію навчальних цілей, корегування зворотного зв'язку, що реалізується за допомогою педагогічної технології. Сутність технологізації полягає в чіткому окресленні цілей, оптимальному виборі засобів їх досягнення і встановлення жорстких правил їх використання [5, с. 29]. Отже, педагогічна технологія виникла на основі програмованого навчання, якому властиві «уточнення навчальних цілей і послідовна (поелементна) процедура їх досягнення» [7, с. 118]. Однією з її основних властивостей є особлива увага до цільових аспектів освітнього процесу.

З огляду на викладене, **мета** нашої статті полягає у висвітленні окремих аспектів технологізації процесу формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту під час професійної підготовки та теоретичному обґрунтуванні доцільності застосування певних сучасних педагогічних технологій для їхнього професійно-комунікативного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань технологізації освітнього процесу приділена значна увага у працях В. Безпалька, В. Безрукової, С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, М. Кадемїї, М. Кларїна, М. Козяра, І. Лернера, А. Литвина, О. Пехоти, І. Підласого, С. Сисоєвої, К. Сїлбера, В. Сластьонїна та ін. Аналіз наукової літератури з цієї проблеми свідчить: технологія спрямована на підвищення якості навчання, забезпечення успішної взаємодії його суб'єктів, відображає конструювання освітнього процесу за певною схемою, що дозволяє вирішувати педагогічні завдання на високому методичному рівні та гарантує досягнення запланованих результатів. Однією з провідних рис педагогічної технології є розроблення та деталізація інструментальних аспектів їх досягнення відповідно до її основних критеріїв (концептуальності, системності, керованості, ефективності та відтворюваності [12, с. 661]). У зв'язку з цим можемо трактувати технологізацію процесу формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту як визначення максимально можливого набору відповідних педагогічних технологій, так і встановлення правил та розроблення механізмів їх застосування для досягнення поставленої мети.

Виклад основного матеріалу. Спрямованість сучасної освіти на розвиток людини та її особистісних якостей визначає поступ суспільства в цілому. Саме тому сучасні освітні технології мають сприяти загальному розвитку особистості, формуванню її світоглядної культури, індивідуального досвіду, творчості. У світлі культурологічної парадигми освіти розвиток комунікативної культури фахівців соціальної сфери, до якої належить і сфера соціального захисту, неможливий без наповнення особистості культурними смислами й цінностями. Урахування цього дає підстави визнати, що сутність поняття «педагогічна технологія» не можна розглядати поза людською культурою. Тобто, зміст професійної підготовки майбутніх фахівців соціального захисту у ВНЗ ДСНС має відтворювати стан культурного розвитку суспільства і надавати пізнавальним процесам аксіологічного характеру. Це підтверджує закон педагогічної технології, сформульований І. Зязюном: чим об'ємніше і значущіше ціннісне наповнення педагогічної технології, тим продуктивнішим і якіснішим буде учіння, більш вільним і фізично та морально здоровим буде суб'єкт учіння, більш вагомим і необхідним для суб'єкта і соціуму виявлятиметься його творчий потенціал [6, с. 67].

Спираючись на положення про те, що культура особистості передусім виявляється в її діяльності, зазначимо: серед багатьох чинників, від яких залежить ефективність професійної діяльності фахівців соціального захисту, особливе місце належить комунікативній культурі як соціально-професійній цінності, підґрунтя успішних міжособистісних стосунків, реалізації професійних цілей і завдань, а також як способу самовдосконалення й самореалізації особистості у професії. Тому під час проектування процесу формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту важливо зважати на його спрямованість на загальнолюдські та професійні комунікативні цінності.

Відповідно до особистісно орієнтованої парадигми освіти педагогічні технології формування комунікативної культури майбутніх фахівців цього профілю мають передбачати виявлення й використання особистісно-комунікативного потенціалу курсантів і студентів, стимулювання саморозвитку й самореалізації особистості у процесі професійного становлення. У цьому контексті значний потенціал мають *особистісно орієнтовані технології*, які розглядають суб'єкта учіння як унікальну особистість, що прагне максимально реалізувати свої якості, відкрита для розуміння змісту діяльності та сприйняття нового досвіду. Впливаючи на розвиток активності, самостійності, творчих здібностей студентів і курсантів, особистісно орієнтовані технології підвищують їхню здатність до продуктивної взаємодії, вчать вирішувати складні проблемні ситуації професійного характеру, стимулюють прагнення професійного саморозвитку та вдосконалення. Їх застосування у професійній підготовці майбутніх фахівців соціального захисту сприяє їхньому когнітивному розвитку, максимальному виявленню, ініціюванню й використанню суб'єктного досвіду, а також самореалізації в навчальній та трудовій діяльності.

Провідною метою особистісно орієнтованих технологій є формування культури життєдіяльності особистості. У зв'язку з цим актуалізується завдання їх розроблення як організованого комплексу педагогічних дій, спрямованих на комунікативний розвиток майбутніх фахівців соціального захисту. Обов'язковою вимогою під час їх проектування та реалізації є налагодження зворотного зв'язку на засадах паритету всіх суб'єктів освітнього процесу. Цьому сприятиме доброзичливість і психологічний комфорт, атмосфера співтворчості у взаємодії, створення у курсантів і студентів відчуття впевненості у власних силах і можливостях.

Передова практика і виконані останнім часом науково-педагогічні дослідження свідчать, що навчально-пізнавальна діяльність виявляється ефективною, коли органічно поєднується із спілкуванням, грою, різними видами практики. Це допомагає суб'єктам учіння систематизувати й коректно використовувати свої комунікативні знання, усвідомити їх практичну значущість, розвиває їхні мисленнєві та рефлексивні здібності, сприяє виробленню вміння роботи в команді. Водночас, у межах особистісно орієнтованої педагогічної технології є змога сконцентрувати навколо стрижневої ідеї – формування комунікативної культури – міжпредметний матеріал і пов'язати його з «людським виміром» у процесі професійної підготовки. Це сприяє максимальному розкриттю комунікативного потенціалу майбутніх фахівців соціального захисту, підвищенню їхньої мотивації щодо вдосконалення професійно-комунікативних якостей, виробленню необхідних для успішної професійної діяльності комунікативних компетентностей. Особистісно орієнтовані технології формування комунікативної культури передбачають застосування проблемного методу, евристичної бесіди, кейс-методу, гри, моделювання тощо.

Формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту як засобу реалізації їхньої професійної компетентності й особистісного і професійного зростання ґрунтується на цілісному уявленні про предметний та соціальний зміст майбутньої фахової діяльності, яке забезпечить *технологія контекстного навчання* (ТКН). Її ідея, закладена у працях А. Вербицького, спирається на діяльну теорію, відповідно до якої засвоєння соціального і професійного досвіду майбутніх фахівців здійснюється в результаті їхньої активної діяльності, а перехід від навчання до професійної діяльності може бути реалізований через професійний контекст. Причому цей контекст спирається на досвід людини і впливає на її поведінку, а ситуація визначає умови, що спонукають суб'єкта до дії та опосередковують його активність. Принцип відтворення професійного контексту відображає сукупність предметних завдань, організаційних, технологічних форм, методів, умов діяльності та соціально-психологічної взаємодії, притаманних певній галузі діяльності та є функціонально самостійних в її загальній структурі [4, с. 405].

Стосовно фахівців соціального захисту, професійний контекст передбачає комунікативні завдання, форми і методи професійної комунікації, ситуації соціально-психологічної взаємодії, властиві професійній діяльності практичного психолога та соціального працівника. Застосування ТКН у професійній підготовці фахівців цього профілю у ВНЗ ДСНС характеризується тим, що засвоєння абстрактних теоретичних знань «накладається» на канву професійної діяльності. Її активна реконструкція у предметному та соціальному аспектах становить сутність контекстного навчання, «в рамках якого мовою наук і за допомогою всієї системи педагогічних форм, методів і засобів цілеспрямовано й послідовно моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності» [2, с. 22].

Серед форм ТКН, які доцільно використовувати у процесі формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту під час професійної підготовки виокремимо квазіпрофесійну, яка дає змогу моделювати цілісні фрагменти професійних ситуацій з урахуванням їх комунікативних і соціально-рольових особливостей міжособистісної взаємодії, та навчально-професійну, що реалізується під час навчальної й переддипломної практики і стажування випускників ВНЗ в установах ДСНС України. У такий спосіб курсанти і студенти включаються у професійний контекст вже під час програвання навчальних ситуацій, які пов'язують в одне ціле специфічні для трудової діяльності факти, явища і проблеми. Останні виокремлюються із цього контексту внаслідок його дидактичної редукції з метою перенесення в освітній процес завдань, спрямованих на розвиток у майбутніх фахівців комплексного мислення й активності відповідно до специфіки діяльності.

Для реалізації ТКН у процесі формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту оптимальними є методи моделювання, імітаційної гри, мозкової атаки, які забезпечують підвищення мотивації студентів і курсантів, активізують перетворення їхніх комунікативних знань у професійно-комунікативні вміння та навички, сприяючи вдосконаленню професійної компетентності в цілому.

Організація освітнього процесу, під час якого студенти і курсанти опановують знання і вміння при виконанні практичних завдань, що поступово ускладнюються, передбачає використання *технології проектного навчання* [10, с. 50]. В її основу покладено один із головних дидактичних принципів – «навчання через дію», обґрунтований Д. Дьюї. Згідно із цим принципом знання мають набуватися через досвід, бути практично спрямованими та сприяти адаптації людини до навколишнього середовища завдяки вмінню використовувати їх у певній ситуації. Крім того, важливо підпорядкувати зміст навчання вирішенню практичних проблем відповідно до нахилів і підготовленості особистості. Своєю чергою, розв'язання цих проблем потребує поєднання розумової та фізичної праці, що має розвивальну й суспільну цінність. Сутність технології проектного навчання визначається проблемою, вирішення якої потребує використання методів, зорієнтованих на практичний результат, який можна осмислити, побачити, застосувати у практичній діяльності. У межах проекту така проблема вимагає цілісного розроблення, врахування різних аспектів її вирішення, теоретичної та практичної реалізації результатів.

У навчальній практиці ВНЗ технології проектів застосовуються з метою стимулювання пізнавальної активності майбутніх фахівців, їхнього інтересу до отримання професії шляхом організації самостійної пошукової діяльності, постановки проблем, вирішення яких передбачає володіння системою професійних компетентностей. Наприклад, використання технології проектів у мовній, суспільно-гуманітарній, психолого-педагогічній підготовці майбутніх фахівців соціального захисту допомагає розвинути аналітичне, логічне й асоціативне мислення. Водночас технологія проектного навчання передбачає творчу спільну діяльність студентів і курсантів з викладачем, яка потребує володіння значним обсягом загальнонаукових і професійних знань, комунікативних та інтелектуальних вмінь і навичок. Для досягнення цього в умовах реалізації певного проекту викладач має змінити акцент форми набуття знань із пасивного сприйняття на активну участь.

Технологія проектного навчання сприяє вирішенню важливих педагогічних завдань: посилює мотивацію студентів і курсантів до навчання у процесі трансформації отриманих знань у практичні дії завдяки впливу на емоційно-почуттєву сферу особистості; розвиває їхнє креативне мислення шляхом надання можливості творчо опрацьовувати тематику проекту, самостійно здобуваючи необхідну інформацію не лише з підручників, а й з альтернативних джерел; сприяє налагодженню успішної паритетної взаємодії суб'єктів освітнього процесу під час реалізації різних організаційних форм. Вона забезпечує: добровільну участь у проекті та вибір цікавої для суб'єктів учіння проблематики обговорення; свободу комунікативної взаємодії на засадах взаємоповаги і взаєморозуміння; толерантне ставлення до поглядів та ідей усіх учасників проекту; надання їм можливостей вільного та усвідомленого вибору професійних цінностей, моделей поведінки, рішень тощо; рівноправну співпрацю суб'єктів освітнього процесу.

Крім того, технологія проектного навчання дасть можливість майбутнім фахівцям соціального захисту: перейти від одержання готових комунікативних знань до їх усвідомленого засвоєння через актуалізацію особистої зацікавленості; розвинути навички самоосвіти і самоконтролю, здатності до самооцінювання власної комунікативної діяльності, пошуку, відбору, презентації інформації; поліпшити навички роботи в команді, групі, професійному колективі [11, с. 266]. До професійно важливих результатів застосування проектно-технології з метою формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту відносять: формування нових ціннісних орієнтирів; спрямованість на результат навчання; підвищення мотивації щодо освітньої та подальшої професійної діяльності у соціономічній сфері.

Робота над проектом складається з кількох етапів, на яких недоцільно зупинятися у цій статті, оскільки вони докладно описані в інших публікаціях [11]. На кожному з цих етапів відбувається комунікативна взаємодія між суб'єктами педагогічного процесу, під час якої студенти і курсанти отримують корисну інформацію, з'ясовують нові для себе факти, здійснюють особистісно і професійно значущі відкриття. На основі аналізу, порівняння, систематизації й узагальнення отриманих відомостей у них активізується розумова діяльність, рефлексивні функції. Сприймання емоцій та почуттів інших учасників дозволяє отримати досвід роботи в команді та підвищує мотивацію до самопізнання. Спільна діяльність під час реалізації проекту сприяє формуванню механізмів регулювання й саморегуляції поведінки, а її реальний результат дає можливість відчути задоволення від власної роботи.

Отже, цінність технології проектного навчання для формування комунікативної культури фахівців соціального захисту полягає в тому, що вона актуалізує їхню природну потребу в спілкуванні, зокрема іноземною мовою, за її допомогою виробляються професійно-комунікативні вміння й навички лаконічного та чіткого формулювання висловлювань, толерантності, вироблення власного професійно-етичного комунікативного кодексу, індивідуального стилю комунікації тощо.

В інформаційному суспільстві одним із пріоритетних напрямів державної соціально-економічної політики є створення системи освіти, здатної задовольнити соціальне замовлення на надання якісних освітніх послуг відповідно до його інформаційних потреб [8, с. 155]. Тому вважаємо, що на особливу увагу в контексті професійно-комунікативного розвитку майбутніх фахівців соціального захисту, безперечно, заслуговують інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Актуальність і глибина цієї проблеми потребують її розгляду в окремій статті, що, поряд із дослідженням педагогічного потенціалу інших освітніх технологій, відносимо до перспективних напрямів подальших досліджень.

Висновок. Ми розглянули лише деякі технологічні аспекти формування комунікативної культури майбутніх фахівців соціального захисту під час професійної підготовки у ВНЗ ДСНС. Практика свідчить, що комплексне використання сучасних педагогічних технологій у цьому процесі стимулює когнітивний розвиток особистості, сприяє підвищенню мотивації курсантів і студентів щодо самовдосконалення комунікативних якостей, виробленню в них професійно значущих комунікативних компетентностей, формуванню здатності творчо вирішувати будь-які, причому не лише комунікативні, ситуації у професійній діяльності, що в результаті суттєво впливає на підвищення рівня їхньої фахової компетентності.

Список літератури:

1. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. — М. : Изд-во Ин-та проф. образования МО России, 1995. — 336 с.
2. Вербицкий А. А. Гуманизация, компетентность, контекст – поиски оснований / А. Вербицкий, О. Ларионова // Вестник высшей школы. — 2006. — № 5. — С. 19–25.
3. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб розвитку майбутніх фахівців / Р. С. Гуревич // Педагогіка і психологія. — 2015. — № 1 (86). — С. 21–26.
4. Дехтяренко О. В. Потенциал контекстного обучения в формировании профессиональной компетентности / О. В. Дехтяренко // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. наук. праць / [за заг. ред Н. Г. Ничкало]. — Харків : НТУ “ХПІ”, 2007. — С. 403–408.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, 2004. — 351 с.
6. Зязюн І. А. Дидактичне проектування технологій і методів учіння у вимірах педагогічної дії / І. А. Зязюн // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. — 2010. — Вип. 7. — С. 63–73.
7. Кларин М. В. Развитие «педагогической технологии» и проблемы теории обучения / М. В. Кларин // Советская педагогика. — 1984. — № 4. — С. 117–122.

8. Козяр М. М. Використання ІКТ в інтерактивному навчанні майбутніх фахівців / Михайло Козяр // Психологічні аспекти професійної підготовки конкурентоздатних фахівців: монографія / [за ред. Руденко Л. А.]. — К. : Педагогічна думка, 2012. — С. 155–169.

9. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія / Андрій Вікторович Литвин. — Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. — 498 с.

10. Никифоров В. И. Теория и практика высшего профессионального образования. Термины, понятия и определения : учеб.-метод. пособие / В. И. Никифоров, А. И. Сурыгин. — СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2009. — 141 с.

11. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах: монографія / Лариса Анатоліївна Руденко. — Львів : Піраміда, 2015. — 343 с.

12. Сисоєва С. О. Педагогічні технології / С. О. Сисоєва // Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень ; [заст. голов. ред. : О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко ; відп. наук. секр. С. О. Сисоєва]. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 660–661.

References

1. Bepal'ko V. P. Pedagogy and progressive learning technologies / V. P. Bepal'ko. — М. : Yzd-vo Yn-ta prof. obrazovanyya MO Rossyy, 1995. — 336 s.

2. Verbytskyy A. A. Humanization, competence, context – the search for grounds / A. Verbytskyy, O. Laryonova // Herald of Higher School. — 2006. — № 5. — S. 19–25.

3. Hurevych R. S. Information and communication technologies as a means of development of future specialists / R. S. Hurevych // Pedagogy and psychology. — 2015. — № 1 (86). — S. 21–26.

4. Dekhtyarenko O. V. Potential of contextual learning in the formation of professional competence / O. V. Dekhtyarenko // Theoretical and methodological principles of pedagogical education development: pedagogical skill, creativity, technology : zb. nauk. prats' / [za zah. red N. H. Nychkalo]. — Kharkiv : NTU “KhPI”, 2007. — S. 403–408.

5. Dychkivs'ka I. M. Innovative pedagogical technologies : navch. posibnyk / I. M. Dychkivs'ka. — К. : Akademydav, 2004. — 351 s.

6. Zyazyun I. A. Didactic design of technologies and methods of teaching in the dimensions of pedagogical action / I. A. Zyazyun // Origins of pedagogical skill: zb. nauk. prats'. — 2010. — Vyp. 7. — S. 63–73.

7. Klaryn M. V. The development of "pedagogical technology" and the problems of learning theory / M. V. Klaryn // Soviet pedagogy. — 1984. — № 4. — S. 117–122.

8. Kozyar M. M. Using ICT in the interactive training of future professionals / Mykhaylo Kozyar // Psychological aspects of professional training of competitive specialists: monohrafiya / [za red. Rudenko L. A.]. — К. : Pedahohichna dumka, 2012. — S. 155–169.

9. Lytvyn A. V. Informatization of vocational schools of construction profile : monohrafiya / Andriy Viktorovych Lytvyn. — L'viv : Kompaniya «Manuskrypt», 2011. — 498 s.

10. Nykyforov V. Y. Theory and practice of higher professional education. Terms, concepts and definitions: ucheb.-metod. posobyе / V. Y. Nykyforov, A. Y. Surygin. — SPb. : Yzd-vo Polytekhn. un-ta, 2009. — 141 s.

11. Rudenko L. A. Formation of the communicative culture of future specialists in the field of service in vocational schools: monohrafiya / Larysa Anatoliyivna Rudenko. — L'viv : Piramida, 2015. — 343 s.

12. Sysoyeva S. O. Pedagogical technologies / S. O. Sysoyeva // Entsyklopediya osvity / APN Ukrayiny ; holov. red. V. H. Kremen' ; [zast. holov. red. : O. Ya. Savchenko, V. P. Andrushchenko ; vidp. nauk. sekr. S. O. Sysoyeva]. — К. : Yurinkom Inter, 2008. — S. 660–661.

